

Радослав РАСПОПОВИЋ*

ДИНАСТИЈЕ РОМАНОВИХ И ПЕТРОВИЋА У СПОЉНОПОЛИТИЧКОМ ЖИВОТУ ЦРНЕ ГОРЕ У ДРУГОЈ ПОЛИВИНИ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВИЈЕКА

Кућа Петровића и династија Романових¹ су двије владарске породице које су пресудно обиљежиле историју Црне Горе XVIII и XIX вијека. Прва је то учинила „по рођењу”, чињеницом да је почев од њеног родоначелника владике Данила па преко свих каснијих владара из те породице најбоље схватила и изражавала историјски интерес Црне Горе, дајући свој допринос подстицању и усмјеравању енергије ослободилачких тежњи народа. Династија Романових не само да јој је у томе помогла из историјских, политичких, етничких и вјерских и других разлога, већ је била и један од кључних чинилаца који су утицали не само на стицање династичког статуса куће Петровић већ и на процес државног конституисања Црне Горе у цјелини.

Разлози који су то условили добро су познати. За Црну Гору Русија је била природни савезник, земља сличног језика, исте вјере и исте крви, моћна царевина која се у одбрани словенства и православља борила против истог непријатеља. Русија је у Црној Гори доживљавана као снажни заштитник и покровитељ, чврст материјални и политички ослонац ослободилачком покрету и процесу конституисања власти. С друге стране, у ослободи-

---

* Доктор правно-историјских наука, виши научни сарадник, Историјски институт Црне Горе.

¹ Више, Јан Вацлик, *Черногорскія царствующія династїи. Историческо-генеологическая справка*, С. Петербург 1889.; С. К. Богоявленский, *Связи между Русским и Сербамы XVII-XVIII вв. Славянский сборник*, Москва 1947; Андрија Веселиновић – Радош Љушић, *Српске династїије*, Нови Сад 2001; С. М. Соловьев, *История России с древнейших времен*, Москва 1962; М. Костић: *Кулић Пејтра Великог међу Русима, Србима и Хрватима у XVIII веку*, Историски часопис VII, Београд 1955; Г. Станојевић, *Црна Гора у XVIII веку. Сиварање кулића Русије у Црној Гори*, Историја Црне Горе, III. *Дом Романових биографические сведения членах царствовавшего дома, их предках и родственниках*, Санкт Петербург 1992.

лачким покретима Балкана, међу којима се видљиво учавала ратничка снага Црногораца, Русија је у Црној Гори налазила једну од упоришних тачака своје спољне политике према овом дијелу европског континента. Истовремено су Петровићи, као „унутрашњи црногорски фактор”, представљали важан чинилац за остваривање планираних задатака антитурске борбе. Значај те породице почивао је на околности да се налазила на челу Цетињске митрополије, која је имала не само религиозни већ и национално-ослободилачки карактер.² На таквој њеној позицији су изникли темељи државног поретка у Црној Гори. Цетињска митрополија је била сједиште духовног живота, али се у њој градила и чувала не само „мисао вјере” него и политичка мисао изражена у потреби за ослобођењем, и стицањем независности.

Првобитан начин постављања митрополита, тј. чињеница да их је бирао народ а да су послје тога рукополагани од патријарха, давала им је посебан значај.³ Свјетовним бирањем прве духовне личности црквени поглавари су добијали и политичку улогу, тј. подразумијевало се да осим вјерских могу вршити и различите свјетовне послове. Тиме што их је бирао народ, црквени поглавари су постајали и политички субјекти који су располагали одређеним, мада веома малим, капацитетом јавне власти, која је, као и црквена, подразумијевала шири простор дјеловања и подређеност локалних органа племенског карактера. Са таквим степеном оствареног „политичког

---

² Очување народа, што је послје пада Зете под османску власт остало у зада-так цркви, није се могло остварити само религиозним учењем, него и свим другим облицима борбе, јер се питање његовог опстанка постављало у двоструком смислу: како од биолошког уништења тако и од могућности губљења суштине унутрашњег бића. Борећи се за голо преживљавање народ се истовремено борио и за „крст часни”, тј. против утапања у ислам. Због тога су манастири „као и свуда у српским земљама, у мучним данима наше историје, тако и овдје... били не само народне богомоље, него и пристаништа из тешке борбе. У њима се не само чувала вјера и давала душевна храна побожним, него се гријала и освежавала национална мисао”. Видјети: Р. Вешовић, *Улога црквених поглавара у народном животоу и историји Црне Горе*, Ловћенски одјек, Цетиње, април – мај 1925,10

³ Након одласка с пријестола посљедњег Црнојевића – Ђурађа и наводно предаје свјетовне власти тадашњем митрополиту Вавили Цетињска митрополија је постала веза између сачуваних форми духовног живота и историјске потребе регенерисања основних облика свјетовне власти несталих послје пропасти државе Зете. Нове историјске околности су условиле да народ „сам на својим зборовима бира себи новог владикау” а да га „предпостављени патријарх само потврђује”. Самим чином бирања прве духовне личности, народ је митрополиту придавао „нарочит значај”, чиме је он поред црквене власти коју је дефинитивно добијао од патријарха постајао надлежан и за вршење неких свјетовних послова.

субјективитета” и уважавањем разлика у статусу у односу на остале епархије Српске православне цркве су их прихватили и на руском двору.⁴

Иако без ефикасних инструмената државне принуде, Митрополија црногорско-приморска, сређивањем међуплеменских односа и рјешавањем других питања унутрашњег живота, остваривала је своју историјску мисију очувања народа и успостављања основа државног поретка. Радећи на остварењу тих задатака, контактима са представницима сусједних локалних власти али и са највишим личностима на европским дворovima, Петровићи су изграђивали и међународни субјективитет Црне Горе.

Осим што је својом политичком подршком утицао да бирање црногорских митрополита временом добије монархистичке елементе,⁵ руски двор је дао и одлучујући допринос посвјетовљењу главних функција установљеног поретка, односно напуштању теократских форми власти. Црна Гора ће тим путем кренути са Данилом Петровићем кога је Петар II тестаментом одредио за насљедника. Но, иако је свијест о потреби напуштања архаичних форми управљања била присутна посебно код Његошевих политичких противника, а и њега самог, ипак, прелазак на нов облик организовања државе није остварен лако и без бројних унутрашњих потреса. Драматична борба за власт започета у оквиру куће Петровића између Његошевог синовца Данила и брата Пера Томова окончана је интервенцијом руског двора. Суштина политичког става Русије била је да се заштити не само власт Петровића већ и утврђен начин избора црногорских господара који се вршио именованњем насљедника од стране дотадашње прве личности на владичан-

---

⁴ Послије пропасти државе Црнојевића Црногорска митрополија је канонски била потчињена охридском архиепископу, који је „приграбио власт над српском црквом након пада деспотовине (1459)”. С обновом Пећке патријаршије 1557. Цетињска митрополија је поново дошла под њену духовну власт која је трајала до 1766. године, када је Пећка патријаршија поново укинута. Послије тога Цетињска митрополија није више била подвргнута Васељенској (Цариградској) патријаршији, као остале епархије српске цркве „већ се ослањала на Руску цркву, која јој је признала аутокефалност”. *Азбука српске православне цркве по Радославу Грујићу*, приредио мр Слободан Милеуснић, Београд 1993, 295.

⁵ Елементи монархизма у бирању црногорских митрополита, који су се огледали у принципу насљедног реда, могу се пратити преко начина избора црквених поглавара почев од родоначелника куће Петровића. Од владике Данила црногорски митрополити нијесу бирани већ само потврђивани на збору, јер су, у суштини, одређујући их тестаментом за своје насљеднике, о њиховом избору одлучивали претходне владике као земаљски поглавари. Елемент монархизма огледао се у чињеници да су, с изузетком Арсенија, Пламенца, сви бирани из исте породице, више на световни начин, док је њихово увођење у црквену дужност вршено касније и у основи остало непромијењено. – Радослав Распоповић, *Дипломатија Црне Горе 1711-1918*. Подгорица, 1996. 158.

ској и владарској столици. Такав став је био садржан у Мејендорфовом писму које је Данило донио у Црну Гору вративши се из Беча почетком децембра 1851. године. Поред вјере у себе и брата му војводу Мирка, та руска писмена подршка био је трећи одлучујући чинилац на који се Данило могао ослонити у заштити својих владарских права.

У Мејендорфовом писму од Правитељствујушег сената црногорског и брдског тражено је: „да се пажљиво стара о свим мјерама које треба да уследије за његово непосредно проглашење за врховног владара Црне Горе”.⁶ У овом виду казана „узвишена воља” императора Николаја I Павловича била је недвосмислена у погледу личности новог црногорског господара, али не и у погледу његове владарске титуле. Политички став Русије био је заснован на начелу легитимизма по питању поштовања насљедног реда, али је, ипак, остављао могућност за покретање питања промјене облика владавине у земљи. Сама чињеница да је начело легитимизма „примијењено” на породицу Петровића и устаљен начин избора првих политичких личности земље из њених редова, говори о њиховој политичкој одлучности да практикован облик остваривања „права првенства” на пријесто доведу на ниво основних политичких права „владајуће породице”. И ма колико да је овакав политички став руске владе био условљен њеним конкретним интересима, он је био и одраз уважавања створеног политичког стања у Црној Гори. Примјена принципа легитимизма на начин избора првих политичких личности у Црној Гори може се сматрати не малим успјехом ако се има у виду да је овај принцип добио превагу након Француске револуције и да су путем њега владајуће европске династије настојале да обезбиједи своја „владарска права”. Из оваког политичког става Русије, као даља, могла би се извести и тврдња да је он био један од пресудних чинилаца за увођење Петровића у ред европских династија.⁷

⁶ Бранко Павићевић, *Проглашење Данила Станкова Петровића за књаза Црне Горе*, Историјски записи LX, 1987, 85.

⁷ Дефиниције појма *династије* које се могу наћи у појединим енциклопедијама, мада текстуално различито исказане, у основним елементима су веома сличне. У Просветиној енциклопедији се наводи да је династија (грч.) – владарска лоза. У Енциклопедији Лексикографског завода династија је дефинисана као *редослијед владара исте обитељске лозе*. У Великој совјетској енциклопедији (Москва 1972), осим објашњења појма (династија – ријеч грчког поријекла која означава власт, господство), каже се да династију чине неколико монарха једног истог рода, који један другог насљеђују односно смјењују се на пријестолу. Према лексикону Larousse (Paris 1979), династија (гр. *dunassteia*, моћ), јесте слијед владара исте крви или слијед славних личности из исте породице. У Лексикону српског средњег века (стр. 154) династија је одређена као владарски род у којем се насљедно преузима највиша власт заједно са инсигнијама као њеним видљивим и симболичним обиљежјима. Осим елемента *власији* и *наследности* као трећи битан

Данилову побједу над политичким противницима, који су покушали да промијене „законитост” наслединог реда као свој успјех славила је руска дипломатија. Потврда тестаментарне воље владике Рада подразумијевала је да се Данило Петровић прогласи за владара Црне Горе „са свим атрибутима његовог претходника”.⁸ Према ранијем реферату Неселъродеа, који је прихватио цар Никола I, након обезбјеђења владарских права требало је да Данило оде у Русију и тако буде произведен за архимандрита. Зашто је та одлука промијењена и донекле „усклађена” са ставовима политичких противника Данила Петровића, тиме што је он проглашен за књаза, у свом реферату на овом скупу говорио је проф. др Радоман Јовановић.⁹ Одлуку Црногорског збора од 1/13. марта 1852. да духовна власт убудуће буде одвојена од свјетовне „тако да би једну вршио владика кога би бирао народ”, а другу Данило Петровић и његови потомци „у првој линији по реду прворођења с титулом књаза”¹⁰ прихватило је руско министарство иностраних дјела. Свечаном аудијенцијом код руског цара 15/27. јуна 1855. она је добила и коначну потврду. Романови су тиме Петровићима фактички обезбиједили династички статус, иако питање државног статуса Црне Горе још није било ријешено.

елемент који додуше није на експлицитан начин исказан у претходним дефиницијама али који је у њима садржан не само као претпоставка постајања претходна два елемента већ и као природан услов за формирање уобичајеног владарског реда (наслеђивање пријестола у првој линији – с претка на потомка) јесте *свјетовности*, односно нетеократски карактер власти која се наслеђује.

⁸ Архивско одјелење Цетињских музеја (АОЦМ), ф. Данило I, 1852, док. од 28. јануара 1852. бр. 242.

⁹ Дефинитиван став Министарства иностраних дјела Русије о захтијеву скупштине Сената и главара – „да духовна власт убудуће буде одвојена од свјетовне, тако да би једну вршио владика, кога би бирао народ, а другу Данило Петровић и његови потомци у првој линији по реду прворођења, с титулом књаза”, од 7/19. марта 1852. – формулисан је 8. априла 1852. у реферату Неселъродеа Николају I. Предлог о проглашењу Црне Горе за књажевину, по оцјени канцелара, требало је прихватити како због опасности од биолошког ишчезавања породице Петровић тако и због тога што Русија као држава покровитељица може давати савјете црногорском народу у одговарајућим случајевима, али при томе „једва да се може противити таквим мјерама, које се тичу унутрашњег уређења земље, које су изражене у општем захтјеву цијелог народа и имају још и ту законитост да не мијењају вољу покојног владике који је Данила Петровића одредио за свог наслединог”. Н. И. Хитрова, *Россия и провозлашение Черногории княжеством (1852)*. Славјано-балканский иследованиј, Москва, 1972, 341-342.

¹⁰ Бранко Павићевић, *Проглашење Данила Станкова Петровића за књаза Црне Горе*, 91- 92.

Ово посебно истичемо због чињенице да је наслеђивање власти као услов конституисања династије подразумевало одговарајући степен државног организовања у оквиру кога се она могла остваривати. У Црној Гори су се та два процеса, државног и династичког развоја, с обзиром на специфичан карактер конституисања власти, одвијала паралелно и међусобно се допуњујући. Њихова узајамна условљеност посебно је дошла је до изражаја у догађајима везаним за избор прве политичке личности у Црној Гори после смрти владике Рада. Тада је у обезбјеђењу поштовања владине воље али и каснијој промјени облика владавине у земљи значајну улогу одиграо црногорски Сенат, што се може сматрати веома важним са становишта учвршћивања органа унутрашњег поретка.¹¹ С друге стране признање династичког статуса Његошевом тестаментарном наследнику од стране руског двора кроз чин прихватања за новог законитог свјетовног владара био је догађај од великог значаја за унапређивање процеса изградње државне власти у земљи, али и за њену међународну афирмацују.

Проглашење Црне Горе за књажевину имало је крупан спољнополитички значај. Осим што је говорило о величини руског утицаја на овим просторима истовремено је мијењало природу дипломатског представљања земље и јачало елементе њеног међународног субјективитета. Дотадашње посјете црногорских владика страним земљама, будући да се радило о високим духовним лицима, својим карактером потискивале су у други план њихов стварни политички, односно дипломатски значај. Губљењем елемената теократизма проширен је капацитет нових првих личности Црне Горе које су сада „као шефови држава” могли са много већом примјереношћу оновременој међународној пракси, да се боре за цјелину интереса фактички створене црногорске државе. Због тога су спољнополитичке активности црногорског књаза – за разлику од дипломатских мисија ранијих владара-владика – на Порти изазивали много већа узбуђења, јер су у оствареној међународној еманципацији Црне Горе видјели прије свега повреду својих суверених права. Данилово признање за књаза од стране руског цара практично је уводило не само новог владара Црне Горе већ и новог свјетовног владара са простора Балкана у политички живот европских дворова.

---

¹¹ Већ смо рекли да је на Цетињу на скупштини Сената и главара донесена историјска одлука да „сходно обстојатељствима времена и напретку човјеческог ума ...постане наша држава мирска и наследствено књажевство”.(Владимир Ћоровић, *Историја Југославије*, Београд 1989, 499). И са формално-правне и са фактичке стране гледано, ова одлука је имала значај веома важног документа унутрашњег карактера, која је била основ за признање од стране руског цара Николаја I Данила Петровића за књаза, што је истовремено имало елементе признања државне независности Црне Горе од стране Русије. Свакако да је то морало позитивно утицати на јачање угледа и проширивање ауторитета власти органа који ју је донио.

Како је процес конституисања државе више одмицао, међусобни односи Црне Горе и Русије све више су добијали међудржавни карактер, тако да су династички контакти постали само један од облика односа развијаних између двије земље. Али и са проширењем обима њихових међусобних веза и броја субјеката који су у њима учествовали, и без обзира на то како је у пракси реализована политика једне или друге земље, иза њихових спољнополитичких односа увијек је стајао ауторитет њихових династија.

И поред политичке блискости и подударности историјских интереса, разлика у величини, међународном положају, просторна удаљеност из чега су произилазили другачији политички задаци и разлике у приступу њиховом рјешавању условљавали су да у односима између Црне Горе и Русије наступају периоди криза, колебања, чак и покушаја тражења ослонца на другој страни. Мада су се разлози који су то условљавали временом мијењали, они нијесу нестали са проглашењем Црне Горе за књажевину.

Већ послје црногорско-турског рата коме је претходио устанак у Херцеговини дошло је до промјена у односима два двора. Неостварена очекивања Црне Горе у погледу руске подршке њеним ослободилачким плановима поклопила су се најприје са заузетошћу, а онда поразом Русије у Кримском рату (1853-1856). Пошто је тиме њена укупна међународна позиција ослабила, Црна Гора ће јачу спољнополитичку подршку покушати да добије од Француске. Због немоћи Русије, као поражене силе, да на Париском конгресу игра активнију улогу, а и због њеног незадовољства про-француском политиком црногорског двора, изостала је очекивана руска подршка спољнополитичким плановима Црне Горе за добијање међународног признања.¹² Осим протеста књаза Данила упућеног учесницима конгреса то је условило и његов одлазак у Париз. Био је то покушај да се у Француској пронађе савезник, односно потпора за међународно признање Црне Горе. Међутим, посјета француском двору, као и разговори које су претходно водили књажеви изасланици,¹³ упутили су црногорску спољну поли-

¹² У контактима које је прије Париског конгреса преко свог ађутанта остварио с руским представницима у Бечу, књаз Данило је предлагао да се делегатима великих сила упути меморандум о међународном признању Црне Горе. Одлучно противљење Русије таквом предлогу, одобрено од цара Александра II, у инструкцијама Министарства иностраних дјела образложено је тиме да би „црногорски инцидент на Париском мировном конгресу могао још више да компликује ситуацију, без користи за Црну Гору”. То би, по оцјени руске владе, могло да буде чак и „штетно по интересе Црне Горе, ако би се на Конгресу отворила расправа о црногорској независности, јер она фактички постоји; иако формално није призната”. На разумијевање Русије није наишао ни књажев предлог да он лично или његов представник посјете Париски мировни конгрес. – Б. Павићевић, *Књаз Данило*, 250.

¹³ Књажевом одласку у Париз претходила је мисија његовог ађутанта изасланика Данила Вуковића у француску пријестоницу у другој половини 1856. године.

тику, од првобитних захтјева за независношћу, у правцу у коме се она није кретала током претходна два вијека, тј. ка преговорима с Портом ради званичног признања османске врховне власти. Због чињенице да је питање турског сизеренства озбиљно разматрано на Цетињу, као и због ослањања на Француску, овакви спољнополитички потези Црне Горе наишли су на оштру реакцију руског двора.

Већ у децембру 1857. године, ријешивши да прекине са свим видовима заштите Црне Горе, императорска влада је донијела одлуку „да обустави сваку материјалну помоћ Црној Гори”, због тога што код званичних црногорских власти није наишла на „разумијевање и поштовање”. Петроградски кабинет такође је ријешило „да се убудуће неће заузимати за ствар Црне Горе, уколико га ко позове да се изјасни о црногорском питању”.¹⁴ Осим тога, због потпуне затегнутости односа са Црном Гором, Русија је као на крајњу мјеру рачунала на блокаду црногорског новца депонованог у Петроградској банци, као и на промјену на црногорском пријестолу, довођењем за књаза, умјесто Данила Петровића, Ђорђија Савова, или Крста Петровића. Дипломатски притисак који је Русија почела да врши на Црну Гору био је такав да је њиме хтјела изазвати побуне. Он је трајао све дотле док се у Петрограду није сазнало за негативан одговор Порте на понуђени пројект уговора о сизеренству.¹⁵

Извјесна помјерања до којих је дошло у избору спољнополитичких партнера Црне Горе довела су до застоја у руско-црногорским односима. Он је ипак отклоњен, већ у току наредне године, последице битке на Граховцу

Његов задатак је био да француској влади преда меморандум силама – учесницама Париског конгреса. У меморандуму је тражено признање независности Црне Горе дипломатским путем, територијално проширење уз излазак на море и утврђивање границе према Османском Царству. Сличну дужност имао је и Милорад Медаковић, који је текст идентичне садржине однио аустријској и руској влади. Међутим, књажевом изасланику у Паризу сугерисани су непосредни преговори с Портом ради признања султановог сизеренства, док би Црна Гора заузврат добила територијално проширење и излазак на море. У истом правцу су се кретале и сугестије аустријске и енглеске владе. Исто, 251.

¹⁴ Б. Павићевић, *Данило I Пећковић Њеџош, књаз црногорски и брдски 1851-1860*, Београд 1990, 272.

¹⁵ Нацрт уговора, као вид „званичне понуде сизеренства”, пошто је претходно разматран на црногорској скупштини почетком септембра 1856. послат је у Цариград. Мада је уговор више представљао негацију османског врховништва него његово прихватање, у Петрограду је одлучено да усвајање у било којој форми таквог предлога представља ударац за традиционалне интересе Русије у Црној Гори. – Б. Павићевић, *План књаза Данила за ређулисање односа са Портом 1856. године*, Историјски записи, Титоград 1960, св. 1, 53-54.

1858, радом руских представника у комисији за разграничење, као и њеним залагањем за црногорске интересе на Конференцији у Цариграду. Но, иако је Русија поново постала главни спољнополитички партнер Црне Горе, њен апсолутни утицај није повраћен све до 1869. године, тј. до прве посјете књаза Николе Петровића Петрограду.¹⁶

Налазећи се под руском заштитом, Црна Гора је морала да „трпи последице” које су произлазиле из ограничене моћи Русије на међународном плану. То је, с једне стране, зависило од конкретних праваца њеног спољнополитичког дјеловања, а са друге – од објективне политичке позиције Русије у односу на утицај других великих сила. Тако су, на примјер, споразум Русије с Аустро-Угарском у Рајхштату и Будимпешти из 1876. и 1877. након отварања велике Источне кризе, о препуштању Босне и Херцеговине Бечу, ради обезбјеђења неутралности Монархије у предстојећем рату Русије с Османским Царством, одредили домете ратовања Црне Горе у Херцеговини. Такође, изостанак веће заштите на Берлинском конгресу, због тренутно слабије позиције у односу на друге велике силе, условио је рјешења неповољнија од оних која је Русија миром у Сан-Стефану, уговорним путем дефинишући своју војничку супериорност над Турском, била намијенила Црној Гори. Но, везаност за Русију, и поред блиских односа са другим дворовима, посебно италијанским, остаће карактеристична црта спољне политике Црне Горе током највећег дијела владавине књаза Николе. Посебно је била изражена у првој и другој деценији независности Црне Горе. Тада су дипломатски представници Русије на Цетињу више личили на чиновнике црногорске а не руске владе, а књаз Никола је о својим посјетама другим дворовима, као нпр. британској краљици Викторији 1898, тражио

---

¹⁶ Осим саме посјете, за даљи ток црногорско-руских односа значај су имале промјене које су у руској спољној политици, у погледу главних спољнополитичких партнера на Балкану, тада наступиле. Наиме, послје 1860. године „Русија је Србију, под вођством кнеза Михаила сматрала замишљеног савеза балканских држава”, док је Црна Гора у руским плановима „била потчињена и усмјерена уздизању Србије за центар ослободилачког покрета балканских народа”. Глобалне карактеристике овакве спољнополитичке позиције Црне Горе потрајаће све до смрти кнеза Михаила Обреновића 1868. Промјене у спољнополитичкој оријентацији Србије започете падом владе Илије Гарашанина 1867, најприје усљед неактивне политике Намјесништва, а потом ослонцем Милана Обреновића на Аустро-Угарску, а не на Русију, утицаће на позицију Црне Горе у политици петроградског двора. У измијењеним околностима књаз Никола ће добити значај који је раније имао кнез Михаило, тј. Црна Гора ће постати центар око кога је према руским плановима требало да се окупе остали балкански народи. Све ове промјене у српско-руским односима поклопиле су се с наглим слабљењем француског утицаја у Црној Гори. – Др Радоман Јовановић, *Црногорско-руски односи (1711-1917)*, Зборник радова Црна Гора у међународним односима, Титоград, 1984, 36.

мишљење руског цара.¹⁷ Тада су успостављене и родбинске везе између двије династије – удајама црногорских принцеза Стане и Милице за велике кнежеве из царске породице.¹⁸ Као потврда политичке блискости која је у то вријеме владала између двије династије често се наводе ријечи из здравнице Александра III изговорене 18. маја 1889. у вријеме посјете књаза Николе Петрограду: „Пијем у здравље књаза црногорског јединог искреног и вјерног друга Русије”.

Стање у односима између двије земље промијениће се почетком XX вијека. Након догађаја у Македонији, споразумом и Миртсштегу Русија је покушала да ако не отклони узорке кризе барем одржи аустро-руску равнотежу на Балкану. Погоршан положај Русије након пораза у рату са Јапаном и револуцијом из 1905. и њено настојање да се супротстави снажењу Аустро-Угарске и Њемачке и њиховом стремљењу да преко балканских простора направе коридор ка Истоку довешће до стварања нових политичких коалиција. Сукоб интереса европских сила и промјена односа снага међу њима одразили су се и на Црну Гору. Утицај ових промјена на политичком и на економском плану био је тако велик да је довео до колебања, а потом одступања у односу на дотадашњи спољнополитички курс земље који је подразумијевао ослонац на Русију. То је значило успостављање тјешњих економских а потом и политичких веза са Италијом и Аустро-Угарском. Разлози који су условили да у спољној политици Црне Горе Русија више није имала ранији значај произлазили су не само из карактера односа између Петрограда и Цетиња и оствареног престижа Аустро-Угарске већ и из чињенице да је промјеном на српском пријестолу 1903. и доласком на власт радикалско-русофилских влада измијењена упоришна тачка руске балканске политике. Црногорска династија је престала да има онај значај који је у руској политици на Балкану имала раније, у вријеме када је у Србији њена династија водила аустрофилску политику.

---

¹⁷ Током 1897. године приликом посјете књажеве кћерке, принцезе Ане Батенбершке, Британији краљица Викторија је обновила позив црногорском књазу да је посјети. Да би показао колико цијени добар однос „њеног величанства к њему и његовој кући”, књаз Никола је био спреман да предузме кораке за путовање у Енглеску. Али, прије него што се коначно ријешио да отпутује, преко руског дипломатског представника на Цетињу затражио је мишљење руског двора. Желио је, наиме, да зна да ли би његова посјета Британији била пријатна руском цару, а посебно – да ли би она била „умјесна” имајући у виду политичку ситуацију. – Архив внешней политики России (АВПР) ф. Политархив, д. 3322, л. 2.

¹⁸ Милица Николајевна (1866-1951) била је удата за Петра Николајевича, млађег сина Николаја Николајевича (старијег), великог кнеза. Њен супруг је био унук императора Николаја I Павловича. Миличина сестра Стана била је удата за старијег брата њеног супруга Николаја Николајевича (млађег).

Мада је у првој деценији XX вијека лавирала између Петрограда и Беча, Црна Гора се није хтјела потпуно удаљити од Русије, нити се економски потчинити Аустро-Угарској. С друге стране, ни руска влада, иако више није имала ранију контролу над спољнополитичким акцијама црногорског књаза, није жељела да њихови међусобни односи западну у потпуну кризу. Ни једна ни друга страна, ни из спољних ни из унутрашњих разлога, није се лако одрицала богате политичке традиције, нити су хтјеле затворити врата за неке будуће боље односе. Управо захваљујући томе, десило се да су отварањем тзв. жељезничког питања,¹⁹ у чијој позадини је стајала намјера о потпуном економском и политичком потчињавању Црне Горе Аустро-Угарској, односи са Русијом поново добили присни карактер. Још у већој мјери та блискост је била изражена у вријеме анексионе кризе.

На почетку друге деценије XX вијека стално је било присутно питање територијалног проширења Црне Горе. Наметали су га како унутрашњи тако и спољни разлози. Осим захтјева за привредним развојем, у ред првих је улазио и, у доброј мјери тада већ потрошени, углед црногорске династије, тј. незадовољство њеним изразитим апсолутизмом са елементима државне репресије према државним неистомишљеницима. То је посебно било видљиво у Бомбашкој афери и Колашинском процесу, а затим и у честим политичким кризама у раду скупштине. Незадовољство политичким стањем било је појачано и социјалним положајем народа. С друге стране, уздизање спољнополитичког угледа и утицаја Србије не само да је обезбјеђивало престиж њеној династији него је и утицало на ширење унионистичког покрета у Црној Гори, који је у случају евентуалног уједињења предност давао династији Карађорђевића. Војним ангажовањем земље према процјени политичког врха у Црној Гори, многа од тих питања су могла бити ријешена. Такви планови били су, међутим, у супротности са политиком коју је водила Русија. Она је жељела да по сваку цијену спријечи избијање ратног пожара на Балкану. Да би то постигла, као и да би обезбиједила већу контролу трошења средстава која је у виду војне помоћи слала у Црну Гору, 1910. је закључена војна конвенција. Посебно је карактеристичан њен члан 7 који је забрањивао да Црна Гора предузима биле какве самосталне војне иступе, „да не предузима са својом војском никаква офанзивна дејства без претходног споразума са императорском владом нити да закључује војне споразу-

---

¹⁹ У експозеу новог министра спољних послова Аустро-Угарске Ерентала у јануару 1908. изнијет је амбициозан план Монархије о градњи мреже жељезничких путева на подручју Босне и Херцеговине, Црне Горе и Косова. Кампања која је у вези са реализацијом тог програма почела представљала је у ствари саставни дио шире аустро-угарске политике према Балкану, и била је у вези са већ донијетом одлуком о анексији Босне и Херцеговине и ако се о томе тада ништа није знало. *Русија и анексиона криза 1908-1909*, приредио Бранко Павићевић, Титоград 1981, 95-97.

ме без сагласности његовог императорског височанства”. Тиме су црногорске оружане формације званично биле стављене под врховну команду страног суверена, што је са становишта војног командовања било неуобичајено за праксу суверених држава.

Црна Гора ипак није испоштовала одредбе Војне конвенције, већ је закључивањем савезних уговора са Србијом и Бугарском и уласком у I балкански рат урадила управо супротно од договореног. Због непоштовања уговорених обавеза Русија је прекинула давање војне помоћи Црној Гори. Овакво понашање Црне Горе прије почетка балканских ратова и касније у вези са скадарском кризом настављено је у току Првог свјетског рата покушајем освајања Боке, заузимањем Скадра, сепаратним преговорима о миру. Тим поступцима Црна Гора је испољила претјерану политичку самосталност, неуобичајену за мале државе, којом се у великом степену конфронтирала са политиком великих сила. Без јасног политичког става у погледу даљих праваца спољнополитичког дјеловања она није могла очекивати ни већу подршку руског двора. То је на крају угрозило егзистенцијалну позицију Црне Горе, у чијем очувању је, бар када је ријеч о финансијској помоћи и подршци, од свих великих сила ипак најиздашнија била Русија. Свакако да је и то био један од разлога који су у коначном определијелили и њену судбину у Првом свјетском рату.

Умјесто закључка могли бисмо казати: без обзира на све успоне и падове кроз које је пролазила Црна Гора у свом спољно-политичком дјеловању, несумњиво је најбоље резултате постизала онда када су се интереси Црне Горе и њене династије поклапали са интересима Русије и руског двора. Мада се никако не смије занемарити и остварени степен сарадње са осталим великим силама, ипак је Русија, а тиме и њена династија, највише утицала на судбину Црне Горе и династије Петровић у другој половини XIX и почетком XX вијека.